

УДК [378.147.091.33-027.22:331.102.24]:303.025

**О. В. Бутиліна,
А. І. Кудринська**

НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ

Розглянуто проблему професіоналізації студентів вищих навчальних закладів через проходження навчальної практики. На підставі даних емпіричного соціологічного дослідження (опитування студентів-правознавців Харківського національного університету внутрішніх справ) зроблено висновок про необхідність детального організування та змістовного наповнення навчальної практики як важливої умови становлення особистості професіонала.

Ключові слова: навчальна практика, професіоналізація, професійні орієнтації, працевлаштування.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження ефективної професіоналізації молоді та її професійної самореалізації після закінчення вищого навчального закладу обумовлює той факт, що на фоні масштабних суспільних перетворень відбувається трансформація системи освіти. Як наслідок, постає проблема розходження її основних функцій: освітньої та функції професійної підготовки. Збільшується частка студентської молоді, яка не бажає працювати за фахом після закінчення ВНЗ. Далеко не всі молоді спеціалісти знаходять роботу, яка відповідає рівню їхньої спеціалізації та професійної підготовки, адже вища освіта, хоча і слугує одним із чинників успішного працевлаштування, однак не гарантує його. Дехто відмовляється від навчання або змінює профіль підготовки, оскільки усвідомлює власну незатребуваність у професії. Наслідок цього – професійна маргінальність як ознака відчуження від професії, проявами якої стають і втрата інтересу до навчання з боку студентів, і їхня відмова від професійної самореалізації [1–3].

Інтеграція молоді людини у професійні структури перетворюється на доволі складний процес. Він набуває ознак постійної конкурентної боротьби, в якій вже змагаються не тільки особистісні ресурси (навички, здібності, знання, схильності), але й статусні (статус сім'ї, соціальні зв'язки тощо). Як зазначають вітчизняні дослідники, «під час оцінювання претендента на посаду пріоритети змістились на користь якісних показників, пов'язаних не тільки з легко фіксованим рівнем освіти, віком людини, а й, передусім, зі структурою її професійної придатності: інтереси, здібності, стан здоров'я та інші фактори. Від сучасного працівника вимагають не тільки усвідомленої і натренованої звички до трудової напруги, а й вподобання до творчості, самореалізації в індивідуальних і спільних з колегами зусиллях» [4, с. 77].

Стан дослідження. Питання ефективної освіти, мотивації навчання, професіоналізації молоді та працевлаштування випускників завжди залишаються актуальними. Чимало цікавих досліджень

проводиться з цього приводу. В контексті наших міркувань привертають увагу роботи О. Навроцького [5], Л. Сокурянської [6], В. Погрібної [7], Н. Федоренко [8], С. Щудло [9; 10] та ін.

Метою статті є з'ясування значущості навчальної практики та емпіричне дослідження її впливу на формування у студентів цілісного уявлення про майбутню професію, а також їхні орієнтації на працевлаштування за фахом.

Виклад основного матеріалу. ВНЗ України сьогодні мають приділити особливу увагу питанню забезпечення працевлаштування випускників. Потребу в отриманні сучасних знань студенти гостро відчувають. У зв'язку з тим, що молоді сьогодні не гарантується після закінчення ВНЗ першого робочого місця, що знову ж таки продукує ситуацію ризику, посилюючи відчуття невизначеності, вона вимушена думати про працевлаштування задалегідь. На жаль, складні соціально-економічні умови життя багатьох молодих людей, необхідність оплачувати навчання, а разом із тим цілком природне бажання стати незалежним (в першу чергу у фінансовому плані) від батьків, спонукає їх до пошуку роботи. Певною мірою їм це вдається, але зазвичай – це низькокваліфікована праця, жодним чином не пов'язана з майбутньою професією.

Важливим показником, що висвітлює недосконалість системи професійної підготовки, є такий мотив вторинної зайнятості студентства, як бажання отримати досвід. Саме це, згідно з результатами дослідження, що проводилось фахівцями Київського національного економічного університету, репрезентованими Н. Федоренко, займає другу позицію у рейтингу мотивів, поступаючись мотиву матеріального достатку [8]. Основну причину автор статті, в якій викладені матеріали цього дослідження, вбачає у розходженні освітніх і професійних орієнтацій студентів, з одного боку, та дійсними можливостями їх реалізації – з іншого. «Ці розходження обумовлені розвитком інфляційних процесів у сфері вищої освіти, девальвацією низки дипломів на ринку праці, ростом безробіття серед молодих дипломованих фахівців» [8, с. 295].

Феномен працюючого студента – явище поширене, звичайне та ненове. Воно не може бути оцінене однозначно. По-перше, молодь об'єктивно включена в ті соціально-економічні зміни, що відбуваються в суспільстві, й пошук роботи та безпосередньо праця під час навчання – це переважно її вимушений крок, оскільки для багатьох молодих людей гостро стоїть потреба оплати навчання та задоволення власних потреб, особливо в тих випадках, коли студент приїжджає на навчання з інших місцевостей. Зрозуміло, що будь-яка робота обмежує час на навчання, внаслідок чого відбувається зниження рівня і якості освіти, що отримує студент. Більш пріоритетним для молодшої людини є гнучкий графік роботи, та навіть і в тих випадках, коли він уможливає відвідування всіх занять, часу

на самостійну підготовку не вистачає, що призводить до зниження успішності. Другий аспект цієї проблеми не стосується безпосередньо навчального процесу, проте є не менш значущим. Студентів, які не мають відповідної кваліфікації та будь-якого досвіду роботи, частіше за все беруть на тимчасову малокваліфіковану роботу (реалізатор, рекламні акції, робітник тощо). Їхня праця вигідна підприємцям, бо виконується молодими людьми досить швидко, але, як правило, не оформлюється офіційно, що уможливорює маніпулювання, нечесне ставлення з боку роботодавців. У цій ситуації студент майже безправний, йому рідко вдається відстояти свої інтереси, оскільки сприймає таку працю як тимчасове явище і не надає належної уваги формалізації взаємовідносин із роботодавцем, до того ж даються взнаки брак необхідних знань і соціального досвіду.

Інший аспект цього явища виявляється в тому, що «працюючий студент, якого постачає сьогодні на ринок праці система вищої освіти (кожен освітньо-кваліфікаційний рівень) – це свого роду провідник-транслятор між ринком праці та системою освіти. Він привносить на ринок праці цінності та навички, що набуті ним у процесі навчання (інноваційне мислення, динамізм тощо), а в університетський світ – дух реальності, практичні навички, які отримані у виробничому процесі, сприяючи тим самим зближенню світу вищої освіти з практикою та реаліями сучасного суспільства» [8, с. 309]. Отже, працюючий студент – особистість, котра потрапляє у нові умови, отримує досвід спілкування, розширює мережу соціальних зв'язків і набуває навичок прилаштування до мінливих зовнішніх умов. Крім того, місце праці – це своєрідна сфера реалізації її особистісних якостей і творчих здібностей.

Можна говорити про низку способів руху молодої людини на шляху до опанування професією [11]. Це *нормативна модель*, яка передбачає поступове зниження рівня віддаленості студентів від професії, що відбувається у процесі переходу їх на старші курси навчання; *проміжна модель* характеризується окремими перетвореннями у свідомості та поведінці студентів, пов'язаними зі сприйняттям майбутньої професії; *девіантна модель* ілюструє ситуацію збереження високого рівня відчуженості (віддаленості) студентів від професії протягом усього періоду навчання у ВНЗ.

Ми усвідомлюємо, що в стабільному суспільстві, і це було цілком характерно для колишнього СРСР, ідеалом був 100%-й вихід студентів із університетських аудиторій у відповідні професійні групи, більше того, спостерігалась тенденція до впровадження негативних санкцій до тих, хто не бажав підпорядковуватися розподілу (особливо це стосувалось військових, міліції), аж до ліквідації дипломів. Це є неформальна норма-ціль.

Сьогодні до студентів не застосовують санкцій за те, що вони відмовляються від власного попереднього професійного вибору, але

ця норма-ціль залишається, тому що є певне суспільне очікування і з боку держави, яка фінансує вищу освіту, особливо коли йдеться про державне замовлення на майбутніх педагогів, учителів, медиків, соціальних працівників, правоохоронців тощо. Тут витрачаються значні кошти. Є експектації і з боку працівників вищої школи, які прагнуть, щоб їхня праця не марнувалась, щоб вона відображалась у соціально значущих результатах – фаховій підготовці студентів. Хоча, дійсно, сутність цієї норми є дискусійною, і ми припускаємо, що існують інші точки зору стосовно цього.

Втім, потреба набуття практичних навичок роботи під час навчання як певна умова більш успішного працевлаштування у майбутньому залишається актуалізованою. На вирішення цього питання спрямована практика, яку організовує та проводить ВНЗ. На нашу думку, правильно спланована та цілеспрямована студентська практика сприятиме формуванню більш цілісного й адекватного уявлення майбутніх фахівців про місце можливого докладання їхніх професійних зусиль. Саме вона, поряд із ґрунтовною теоретичною підготовкою, стає основою професіоналізації особи. В. Погрібна зазначає, що «сучасний професіонал повинен бачити свою професію в усій сукупності її широких соціальних зв'язків, знати пропонувані до неї і її представників вимоги, розуміти зміст і специфіку своєї професійної діяльності, орієнтуватися в колі професійних задач і бути готовим вирішувати їх в мінливих соціальних умовах» [7, с. 86].

На прикладі локального дослідження, яке проводилось серед студентів 2 курсу Харківського національного університету внутрішніх справ (ХНУВС) за напрямом підготовки «Правознавство», які проходять ознайомчу практику в райвідділах міліції, можна проілюструвати значущість практики, її вплив на формування уявлень та намірів юнаків і дівчат щодо майбутнього працевлаштування за фахом*. Соціальні уявлення молодих людей формуються на основі інформації, наведена в рекламі, почутої від інших осіб чи з власного досвіду. Керуючись цими уявленнями, молодь конструє образ свого майбутнього місця праці. Нашим дослідженням передбачалося з'ясувати роль навчальної практики у формуванні у студентів цілісного уявлення стосовно потенційного місця докладання їхніх професійних зусиль, а також особливості її організування.

Як з'ясувалось, студенти здебільшого (83,7 %) позитивно оцінюють своє перебування на практиці (див. табл. 1).

* Звіт за результатами соціологічного дослідження «Ознайомча практика у райвідділі міліції», що було проведено під керівництвом д-ра соціол. наук, проф. І. П. Руценка та канд. соціол. наук, доц. О. В. Бутиліної у лютому 2015 р., зберігається на кафедрі соціології та психології факультету права та масових комунікацій ХНУВС.

Таблиця 1

**Розподіл відповідей респондентів на запитання
«Як в цілому Ви оцінюєте перебування на практиці?»**

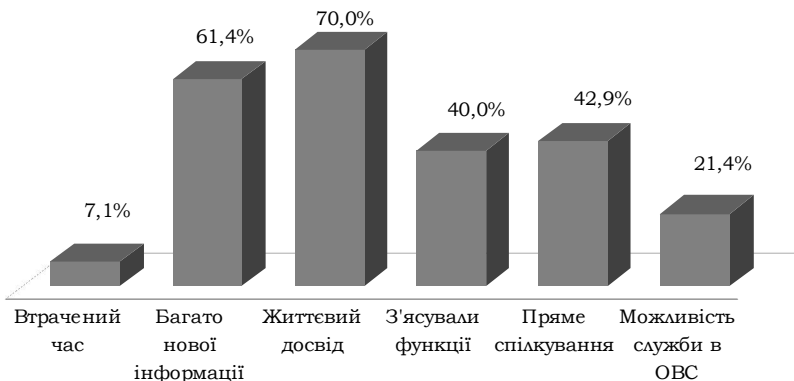
Оцінка респондентами перебування на практиці	%
1. Позитивно	62,3
2. Скоріше, позитивно	21,4
3. Важко відповісти	12,9
4. Скоріше, негативно	1,4
5. Негативно	1,4

Результати дослідження свідчать про схвальні відгуки респондентів. Зокрема, 32,6 % опитаних зазначили, що під час проходження практики «усе було продумано, на кожний день існував певний план»; 58,1 % опитаних вказали на те, що «чіткого плану не було, але кожного дня знаходилося щось цікаве для знайомства». Тож, якщо навіть і не було реального плану дій, студенти, виконуючи різні за характером і змістом завдання, набували певного професійного досвіду, саморозвивалися.

Студенти зазначили, що найбільше їм сподобалось під час проходження практики спілкування із працівниками. Більшість із них потрапили у дружні, відкриті колективи, де до них поставились із увагою та повагою. Зацікавила практикантів і участь у виїздах та співпраця з дільничними. Серед факторів, що негативно вплинули на оцінки респондентів, були названі: неорганізованість в окремих випадках, некоректне міжособистісне спілкування працівників (використання нецензурної лексики) та ненормований робочий день.

Як же можна оцінити загальний результат проходження практики студентами-правознавцями у райвідділах міліції? Індикатором корисності ознайомчої практики для студентів слугувало запитання: «Що саме Ви почерпнули для себе від практики?». Ілюстрацією розподілу відповідей на це запитання слугує рис. 1.

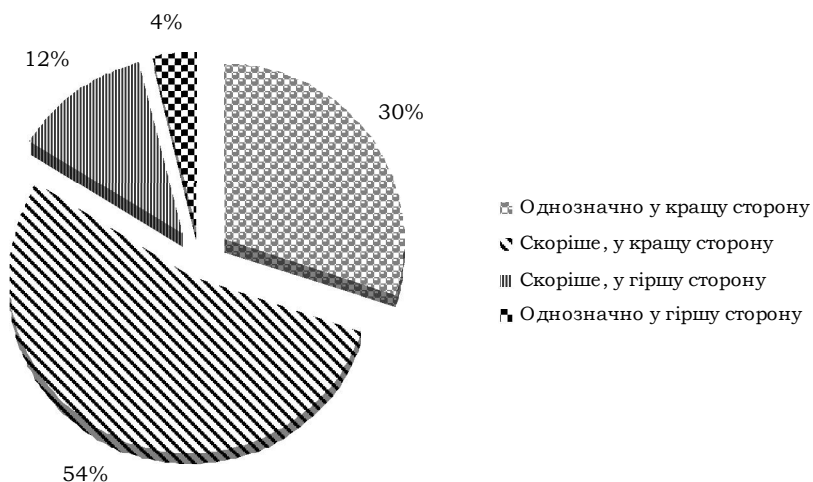
Дані, презентовані на діаграмі, свідчать, що більша частина опитаних (70 %) під час проходження навчальної практики набула певного життєвого досвіду, побачила «зсередини» позитивні та негативні сторони служби в міліції, почерпнула багато нової інформації (61,4 %). Дещо менша частина (42,9 %) важливо вважає безпосереднє спілкування з працівниками. Також є певний відсоток респондентів, котрі, з'ясувавши особливості роботи, замислилися над службою в ОВС. Таким чином, навчальна практика студентів ХНУВС дала змогу отримати чималий обсяг корисної та необхідної інформації для особистості, котра в перспективі має намір пов'язати свою професійну діяльність із роботою в райвідділі.

*Рис. 1. Розподіл відповідей на запитання:
«Як в цілому Ви оцінюєте перебування на практиці?»*

Імовірно, що на такий вибір хлопців та дівчат суттєво вплинули організування та змістовне наповнення практики (практичні завдання, які безпосередньо виконували студенти під час проходження практики).

Як змінилося ставлення респондентів до міліції проілюстровано на рис. 2.

*Рис. 2. Розподіл відповідей респондентів на питання:
«Як змінилася Ваша думка щодо міліції після проходження
практики?»*

Наведені дані засвідчують, що у 54 % респондентів думка щодо міліції змінилася, скоріше, у кращу сторону, у 30 % – однозначно у кращу сторону. Тобто майже 80 % студентів під час проходження практики не тільки отримали певні знання й навички, які необхідні їм як майбутнім фахівцям у галузі правознавства, але й розвинули пізнавальні та комунікативні здібності, опанували нову інформацію, набули певного соціального досвіду. Завдяки позитивному ставленню колективу райвідділів та сумлінному й відповідальному виконанню своїх обов'язків керівниками практики у юнаків та дівчат думка щодо міліції після проходження практики суттєво змінилась, переважно на краще. Лише 4 % респондентів зазначили, що їхня думка стосовно роботи райвідділів однозначно змінилася в гіршу сторону.

Таким чином, студентська група може бути умовно поділена на три підгрупи: перша – найбільша, яку складають приблизно 65–70 % молодих людей – це ті, хто відповідально поставились до практики, сумлінно виконували поставлені перед ними завдання, активно спілкувались та примножували професійні знання. Представники цієї підгрупи позитивно відгукуються про практику та міліцію в цілому, висловлюють важливі зауваження щодо окремих напрямків її діяльності, а також доволі чітко орієнтовані в перспективі на працевлаштування в системі ОВС. Друга група (орієнтовно 20–25 %) представлена студентами, котрі неоднозначно відгукувались про практику та не висловлювали чітких позицій стосовно власного майбутнього. Нечисельна третя група (5–7 %) репрезентована студентами, які не орієнтовані на професійну самореалізацію в органах міліції та мають украй неохвальні оцінки проведення часу в райвідділах.

Результати дослідження дають підстави констатувати, що переважна частина студентів досліджуваного курсу обирає нормативний вектор, поступово долучаючись до майбутньої професії, використовуючи можливості набуття та примноження досвіду.

На нашу думку, добре організована та змістовно насичена студентська практика слугує своєрідним індикатором, який доволі чітко виокремлює ту частку молоді, котра не ідентифікує себе з майбутньою професією, тобто ілюструє девіантну модель поведінки студента на шляху до опанування професією. Реальне знайомство з представниками відповідної професійної групи та особливостями їх роботи сприяє формуванню образу професії, усвідомленню вимог професійної ролі та впливає на ціннісну свідомість майбутніх фахівців. Так відбувається відтворення професійних груп та соціально-професійної сфери суспільства в цілому.

Таким чином, ми вважаємо, що саме в межах освітнього простору молодь повинна не тільки отримати гідну професійну підготовку, але й оволодіти механізмами пристосовування до динамічних суспільних змін, відпрацювати вміння прийняття оптимальних рішень у

ситуації невизначеності, складності, суперечливості, розвинути комунікативні та творчі здібності. Саме тому організуванню та змістовному наповненню навчальної практики має бути приділена значна увага як з боку професорсько-викладацького складу навчальних закладів, так і з боку відповідальних осіб безпосередньо на базах практики студентів.

Важливим та перспективним напрямком дослідження питання професіоналізації студентської молоді є пошук механізмів скорочення частки молоді, що відтворює так звану девіантну модель поведінки просування до професії та відпрацювання засобів посилення професійно орієнтуючої функції ВНЗ.

Список використаних джерел: 1. Бутиліна О. В. Професійна маргінальність студентів / О. В. Бутиліна // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. – 2012. – Вип. 6. – С. 81–87. 2. Бутиліна О. В. Реформування вищої школи в Україні та професійна маргінальність студентської молоді / О. В. Бутиліна // Молодіжна політика: проблеми та перспективи. Вип. 4 : зб. наук. пр. – Дрогобич – Перемишль : Посвіт, 2013. – С. 59–65. 3. Бутиліна О. В. Чинники професійної маргінальності студентства / О. В. Бутиліна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2012. – № 999. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». – С. 210–215. 4. Пухлій В. Вибір професії і проблема зайнятості молоді / Володимир Пухлій, Валентина Ткаченко // Персонал. – 2007. – № 10. – С. 73–79. 5. Навроцкий А. И. Болонский процесс и инновационное развитие высшей школы Украины / А. И. Навроцкий // Вестник Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина. – 2005. – № 652. Серія «Социологические исследования современного общества: методология, теория, методы». – С. 128–132. 6. Сокурянская Л. Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода / Л. Г. Сокурянская. – Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2006. – 576 с. 7. Погрібна В. Л. Соціологія професіоналізму : монографія / В. Л. Погрібна. – Київ : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2008. – 336 с. 8. Федоренко Н. Вторичная занятость студентов в современных условиях / Н. Федоренко // Соціальні виміри суспільства. – 2004. – Вип. 7. – С. 294–309. 9. Щудло С. А. Освіта в системі цінностей сучасного студентства / С. А. Щудло // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. – 2012. – Вип. 18. – С. 428–437. 10. Щудло С. А. Вторинна зайнятість як механізм трудової адаптації молоді / С. А. Щудло // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : [зб. наук. пр.]. – Харків : Видавн. центр ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. – С. 226–230. 11. Бутиліна О. В. Студентство як субпрофесійна група / О. В. Бутиліна // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління. Серія «Соціологія». – 2011. – Т. XII, вип. 211. – С. 114–120. 12. Студенческая практика – ключ к будущей профессии : межвуз. науч.-практ. конф. (20–21 окт. 2004 г.). – Симферополь : Крым. учеб.-пед. гос. изд-во, 2004. – 171 с.

Надійшла до редколегії 17.03.2015

Бутылина Е. В., Кудринская А. И. Учебная практика как фактор профессионализации студентов

Рассмотрена проблема профессионализации студентов высших учебных заведений посредством прохождения учебной практики. На основе данных эмпирического социологического исследования (опрос студентов-правоведов Харьковского национального университета внутренних дел) сделан вывод о необходимости детальной организации и содержательного наполнения учебной практики как важного условия становления личности профессионала.

Ключевые слова: учебная практика, профессионализация, профессиональные ориентации, трудоустройство.

Butylina O. V., Kudrynska A. I. Educational practice as a factor of students' professionalization

Professionalization problem of students of higher educational institutions in the light of educational practice is described. The aim of the article is to define and to conduct an empirical research of impact efficiency of students' educational practice on the formation of holistic view of future profession and their orientations concerning employment by profession. The inquiry is actualized by the tendency of differentiation between educational and vocational-orienting functions of high school and increased requirements of employers to young professionals.

Empirical basis of the article is the poll of second-year students of Kharkiv National University of Internal Affairs who have done training practice at police stations. The main tasks of the research include: students' estimation of organizational level of educational practice; analysis of content and usefulness of training practice tasks; study of students' orientation towards future profession and probability of work at police stations.

On the basis of research data students were roughly divided into three groups: first group – those who have responsibly treated training practice; have responsibly fulfilled their duties; have actively communicated and multiplied their professional knowledge. The second group is represented by students who have ambiguously commented training practice and haven't expressed clear position concerning their personal professional future. The third group is represented by students who are not oriented towards professional self-fulfillment at police agencies and disapprove the period which they have spent at police stations. These groups correspond to, proposed in the article, models of students' advance towards profession: normative, intermediate and deviant.

Based on data of empirical sociological research the authors have arrived at the conclusion that detailed organization and profound content of educational practice are important conditions for the formation of personality of the professional.

Keywords: educational practice, professionalization, professional orientations, employment.

